

EL CREDO EN UN ÉSSER SUPREM

Comencem amb un poema. A lo millor no serà una forma molt científica de fer-ho... o potser sí. Un cop llegit podríem jugar a les endevinalles per saber-ne el seu origen. Diu així:

Al principi existia Déu.
Avui existeix Déu. Demà existirà Déu.
¿Qui pot crear una imatge de Déu?
Déu no te cos.
És com una paraula que surt de la teva boca.
Aquesta paraula, que ja no existeix,
que s'ha esfumat, malgrat tot viu.
Així és Deu.

Es tracta senzillament d'un poema d'un grup *pigmeu* del Congo. És sens dubte sorprenent.

Abordem en primer lloc l'existència de l'ésser suprem en les religions tradicionals africanes.

Quin element tenim com indicatiu de l'existència d'aquest Déu Únic i Creador? L'evidència més important d'aquesta creença ens arriba de l'existència de mites sobre la creació que aquests pobles han conservat, tot i que certs autors parlen de “mites sobre l'origen” més que de “relats sobre la creació”.

Però aquests mites també especifiquen que aquest Ésser Suprem i Creador, un cop totes les coses varen estar posades en ordre no demostra un gran interès ni preocupació per la seva creació. O sigui: Déu es creador, però no intervencionista tal i com es presenta la divinitat en les religions “del llibre”.

Diu un proverbi *ashanti* de Nigèria:

Ningú ensenya a un nen sobre l'Ésser Suprem.

És una forma clara d'expressar que existeix un ésser suprem i que no calen explicacions per demostrar-ho. En gairebé tots els pobles de l'Àfrica es troba la creença en un ésser suprem, al qual se li concedeixen una sèrie d'atributs enunciats generalment no de forma abstracta, sinó visualitzats en accions concretes.

Déu és, per exemple, el que treu el motlle dels infants en el ventre de les seves mares, com diuen els *baganda* d'Uganda; mentre que entre els *tsonga* de Moçambic i Sud-àfrica no existeix la paraula “déu”, però sí que existeix “aquell que cau” – *Xikuembu*-, que significa que és Ell el que fa bufar el vent o caure la pluja. Per això diran també “Déu està caient”, per dir que està plovent.

Com a ressò de tot això valdrà la pena respondre a una pregunta, incontestada al cent per cent per tota la humanitat: “Qui és Déu?”, però fent-ho a partir d'aquesta mentalitat africana de la que estem tractant de conèixer una mica millor els seus replecs més íntims.

Ens acompanyarà novament un text de Miguel COMBARROS. L'autor, amb 22 anys d'experiència en el antic Zaire, fa referència al gran grup bantú que conforma l'arrel

comuna de la majoria de pobles que viuen al sud del desert del Sàhara. Tenint en compte la gran àrea ocupada per aquests pobles bantus, l'estudi del text pot ser tot una referència per a nosaltres.

Tota la religiositat bantú gira al voltant de dos pols concèntrics: Déu, l'Esser Suprem i els esperits intermediaris entre Déu i els homes.

- Qui és Déu?, preguntava jo una tarda a prop del foc a un grup d'ancians.
- I qui ha vist mai Déu?: *¿Nani mwene Nzambi?* Déu és Déu. *Nzambi i Nzambi kaka...*

Amarats de la seva transcendència ni tan sols tracten de definir-lo. Déu està més enllà de la selva i de les muntanyes, darrere dels núvols i les tempestes, més enllà de la lluna i del sol. Darrera de tota frontera humana.

Déu no és persona. El bantú identifica persona i home. I déu no pot ser persona-home-humà. Seria destruir-lo. Escapa a tota forma de comprensió nostra. No podem mesurar-lo ni tocar-lo. No posseïm la seva paraula. La paraula, vehicle del pensament, dona una imatge d'aquell que la pronuncia. Ni sabem el seu nom. És el desconegut, l'insondable, el Déu de lo desconegut.

El nom per els bantus té un significat, descriu en certa forma la personalitat i l'esser.

Les imatges que es fan servir per apropar-lo, són únicament símbols antropomòrfics, que expliquen la seva activitat, però no revelen la seva vida íntima. La seva bondat no és la dels homes, ni la seva senyoria la dels senyors, ni la seva intel·ligència i poder com els nostres.

Definitivament, la pregunta: Qui és Déu, es quedava sense resposta i tota recerca de Déu resulta inútil. Déu és l'inexplicable, l'absolutament Altre. "No cerquem a Déu, doncs no té cos".

Amb un antropomorfisme biològic expressiu ens diuen que no té: "Ni pare, ni mare, ni muller, ni fills. Ell és l'únic. Ni un infant ni un ancià. És el mateix avui que ho era ahir".

Concebut en termes humans: Déu no ha estat creat, ni té parents, ni família, ni cap dels elements que formen la vida humana. Té el seu origen en sí mateix i depèn únicament d'Ell. És invariable e immutable. Aquesta transcendència divina l'expressa en termes d'espai i temps. El cel amb la seva immensitat invita als homes a la contemplació de Déu. Tots els pobles d'una forma o d'un altre associen Déu amb el cel.

"Déu és l'ancià dels dies, l'Etern del bosc". El bosc tropical, en la seva mentalitat, ha existit des de sempre, i Déu el precedeix, doncs és el seu Creador.

La primera temptació després de llegir aquesta cita és buscar en quin recó s'hi amaga la teologia o si ens trobem davant d'un déu antropomòrfic en la seva existència i manifestacions. Lo primer que s'ha de constatar és que aquest déu no s'amaga darrera de cap definició, ans es fa palès en la mateixa vida, en el tarannà de cada dia i en tot allò que conforma i defineix el ser el que som tal i com ho som.

Però un matís important és recordar que l'esser humà és el que és perquè forma part d'una comunitat, clan o grup. Déu no és una "revelació" individual sinó un lligam clànic, grupal i comunitari. Ser home és ser comunitari i comunitat. Per això no és possible trobar un ésser humà sense Déu. O dit en altres paraules, pel individu la religió representa el principal mitjà d'unió e integració en el grup.

Trencar amb Déu és trencar amb la comunitat i per lo tant perdre la personalitat, convertir-se en un no res. Però trencar amb la comunitat representa trencar amb Déu i amb tot allò que gira al seu voltant. El dilema no té discussió. S'ha de creure per continuar existint.

Com algun estudiós ha fer notar, aquesta religiositat no és un reguitzell de dogmes o veritats abstractes, ans un antropocentrisme temporal. Una religió que neix –o s’arrela i creix– amprada en la vida concreta sòcio-cultural de cada dia.

Resultarà esclaridor veure el nom propi amb que Déu és conegut en alguns llocs, ja que el mateix nom expressa algun atribut.

- Per els *ngombe* de la República Popular del Congo, Déu és el que dura per sempre en la selva, perquè la selva és un símbol d’eternitat.
- Els *illa* i els *baluba* del Congo vinculen la naturalesa eterna amb l’aparentment interminable duració del sol i per això anomenen Déu “el que té molts sols”. Unes de les màscares més tradicionals d’aquest poble tindran forma rodona amb un rostre al interior.
- Els *zulus* de Sud-àfrica l’anomenen “aquell que és més gran que tots”, o també “aquell que vingué a l’existència per si mateix”: *Nkulunkulu*, amb una repetició de la paraula per indicar més grandesa i perfecció.
- En canvi els *sotho* de Sud-àfrica, que com hem dit estan molt vinculats als avantpassats, descriuen Déu fent servir la paraula en singular emprada per dir “avantpassat”: *Modimo* ↔ *badimo*.

Dit això serà bo estudiar el lloc de Déu en el culte.

El reconeixement de l’existència de Déu no significa necessàriament que ocupi el lloc central en la religiositat i el culte.

Per a moltes cultures africanes, després de la creació, Déu es retirà al cel i va deixar als esperits intermedis o als avantpassats la relació amb el món. Dit amb altres paraules: nosaltres estem aquí i Déu està allí.

En molts dels casos només és recórrer a Déu en cas d’extrema necessitat. A molts estudiosos del tema els ha preocupat aquesta “absència” de Déu, o aquesta visió d’un “Déu ociós”, que creà el món i se n’allunyà, abandonant-lo al caprici d’un exèrcit d’esperits.

Convé recordar que aquest fet no suposa cap trauma per a l’africà, ja que l’absència de culte no significa necessàriament la negació de la primacia absoluta de Déu o l’abdicació de les seves responsabilitats.

Tot al contrari, la seva proximitat podria destruir les coses, com el sol que si s’apropés massa ens cremaria. La presència de Déu massa a prop dels homes es podria interpretar com un Déu sufocant, tot i que com veurem, en un principi, no era així. La seva existència es podia tocar amb les mans.

A la presència de Déu s’atribueixen, sobretot, aquells fenòmens que aterreixen i maten, com són entre altres la tempesta, el foc, les epidèmies. Per aquest motiu, moltes vegades, les oracions a Déu seran per demanar-li que es mantingui allunyat.

- Durant la tempesta, els faedors de pluja *zulus* diuen:

Ves-te’n lluny, Senyor dels Senyors;
ves-te’n lluny, tu el més gran dels amics;
ves-te’n lluny, tu l’Irresistible.

- Quan la malaltia es referma, els *konde* que viuen a les ribes del llac Malawi resen tot dient:

Oh Déu, ves-te’n lluny d’aquí,
ves-te’n al Sango,
ja que la teva casa és molt gran.

Mites

A l'Àfrica, no sols està present la idea de Déu, sinó tota una sèrie de mites que ens recorden les narracions bíbliques, sense haver de pensar necessàriament en una influència bíblica.

L'evocació d'una edat d'or a l'estil del paradís bíblic, en el qual el cel i la terra eren molt a prop i Déu passejava entre els homes, es repeteix en moltes històries de cap a cap del continent, i freqüentment és la dona la responsable de la destrucció d'aquest estat paradisiac.

Tal i com hem dit en la introducció del curs, expliquem-ho a l'africana, amb una falla, perquè així és com s'expliquen les coses més importants i fonamentals. La falla és com si fos el tractat de teologia d'on brollen tots els ensenyaments i llisons per aprendre en la vida.

El poble *fon* de Benín ho explica així:

En temps molt antics, el firmament no estava tan lluny com ho està ara; s'apropava moltíssim a nosaltres i fins i tot arribava a tocar els tancats de les cases. Se'l podia tocar amb facilitat i participava en la vida de cada dia dels homes.

Un dia va arribar, i una anciana que estava fregant la seva olla a on havia fet el menjar, va llançar l'aigua bruta de l'olla al pati amb tant mala sort que part va caure sobre el firmament que en aquell moment passava per allí.

Això va enutjar molt al firmament.

El firmament va pensar: 'Si segueixo aquí no tardaran en llançar-me al damunt tota la brutícia de la casa. M'allunyaré de la terra'.

I dit i fet. L'endemà el firmament va començar a allunyar-se de la terra. Quan els homes varen adonar-se de la distància que els separava el seu retorn era ja impossible.

Intentaren agafar-lo amb la mà, després amb perxes, lligaren unes perxes a unes altres per obligar-lo a tornar, però tot va ser inútil. Mai més el firmament tornà a la terra.

Així és com el firmament s'allunyà de nosaltres i es va perdre en l'infinit. S'havia enfadat molt quan l'anciana li llançà al damunt l'aigua bruta amb que estava fregant la seva olla, i no volia que ningú més el tornes a molestar d'aquesta manera.

Un altre història molt difosa també entre els *fon* de Benín i altres pobles veïns i recollida per Rafael MARCO, de la Societat de Missions Africanes, diu el següent:

Fa moltíssims anys els homes vivien ajupits, casi a quatre grapes com els animals, perquè Déu arribava molt a prop de la terra i omplia tot l'univers; inclús s'atansava fins l'alçada dels tancats de les cases. (Aquest començament és idèntic a l'anterior conte). Per això l'home vivia ajupit, però era feliç perquè no coneixia un altre cosa i s'alimentava de Déu. Quan tenia gana, aixecava el braç, donava un pessic a la natja de Déu, n'hi prenia un trosset i s'ho menjava.

Així vivia l'home.

Un dia, una dona va sortir de casa seva amb la mirada posada al terra, perquè anava ajupida, i es va trobar unes llavors; les recollí, les ficà en el seu morter i es va posar a matxucar-les amb tan mala sort que amb el piló li va donar un cop a la natja de Déu.

- Ui! Perdona, Senyor, ha estat sense voler!

La dona estava confosa per el cop que l'hi havia donat a Déu, però aquest li respongué:

- No et preocupis, dona, no ha estat res.

La dona, més tranquil·la, gosà demanar a Déu:

- Senyor, si t'allunyessis una miqueta, no tornaria a molestar-te.

I Déu, bondadós i conciliador, s'allunyà una mica com li demanava la dona. Aquesta seguí amb la seva feina cada vegada més absorta amb la tasca. Quan més entusiasmada estava, patam! tornà a donar un altre cop de piló a la natja de Déu.

- Ui! Perdona, Senyor, estava distreta i s'ha m'ha escapat el piló! No volia fer-te mal.

- No és res, dona, deia Déu per tranquil·litzar-la.

Quan ho aconseguí, la dona gosà dir-li:

- Senyor, si t'allunyessis una mica més, a les hores sí que no tornaria a molestar-te.

Déu s'allunyà una mica més i la dona acabà de moldre les seves llavors que s'havien convertit en farina. La provà i la va trobar tan deliciosa, se'n va anar a buscar altres llavors amb les que va omplir el seu morter. Tot seguit es disposà a moldre-les mentre el seu entusiasme creixa per moments. Entre cants i palmellades va llançar el piló al aire per marcar el ritme i tornà a donar un cop a Déu a la natja. La dona es va espantar de tal manera que no sabia com reaccionar i balbotejant pogué dir a Déu:

-Perdona, Senyor, no sé pas el que em passa. Ha estat sense volgué. Perdoneu-me, no volia fer-vos mal.

Déu no s'enfadà pas. La seva única preocupació era la dona, que semblava terroritzada; però tan bon punt aquesta es va asserenar, gosà dir-li a Déu:

- Senyor, si t'allunyessis una mica més ja no tornaria a molestar-te més.

I Déu s'allunyà molt i se'n anà allí a on està ara, per no ser un enuig a la dona que pilonava les seves llavors.

Des de les hores, la creació va poder desenvolupar-se: varen formar-se les muntanyes, varen créixer els arbres i els homes es posaren drets, ben redreçats. I Déu, que era l'aliment dels homes, ja no hi era per proporcionar-los el sosteniment i els homes varen tenir de sembrar llavors i aprendre a viure del seu treball.

Per ajudar a analitzar aquests relats val la pena que ens fixem en alguns elements que apareixen en ells. En presentarem uns quants, sense la pretesa d'esser exhaustius.

- La "culpable" és la dona, si bé ella és qui tenia relació, i de molta confiança, amb Déu.
- En els dos relats, i en altres semblants, es fa referència al menjar. Déu mateix era aliment. La proximitat és palesa, tan com el menjar.
- En el segon relat la presència de Déu és tant pesant que inclús els homes tenen de caminar a quatre grapes. Les muntanyes no comencen a "créixer" fins que el "pes" de Déu ha desaparegut.
- Déu no s'allunya de cop. Ho fa a poc a poc, respectant molt la voluntat de la dona.
- Encara que Déu s'enfadi no envia cap càstig ni apareix cap sentiment de venjança. Sembla que l'allunyament ja és el càstig en sí.
- Encara que Déu s'allunyi el món continua existint, i en alguns cassos sembla que fins i tot millor.
- El tems a que es fa referència és sempre un temps immemorial, sense cap lligam històric. Temps en el qual els homes feien coses que avui ja no es fan: caminar a quatre grapes.

Aquest Déu encara que avui estigui allunyat, es fa present en allò que és lo més íntim de l'home: el seu nom. Val la pena transcriure un fragment d'un llibret escrit per Michel KAYOYA, sacerdot burundès, assassinat juntament amb altres sacerdots el 1972.

El llibre del que estem fent referència: "*Tras las huellas de mi padre*" és casi un bloc de notes que l'autor va anar omplint mentre vivia a França. Escrit de forma poètica i amb constants referències a la seva cultura fa servir moltes paraules en llengua *rundi* que no han estat traduïdes.

En el present text trobarem la paraula *imana*, mot que es pot traduir per Déu, el Totpoderós, el Creador, l'Immortal. Així és com els burundesos designen a Déu, però no el Déu actuant, sinó el Déu persona viva.

La meva germana es diu GRACIA
Però no Gracia simplement, sinó GRACIA-de-DÉU.
Els noms de veïns i veïnes, nebots i nebodes tenien un significat molt especial.
No importa quan Ell arribi – 'Ahishikiye'
Actuen en la Seva línia – 'Bashirahishiza'
Es Ell qui els conserva – 'Batunzwenayo'
Només Ell se'n burla eficaçment d'ells – 'Batwengwanayo'
Els malvats maldiuen i Ell vigila com un pastor – 'Bavumiragira'
Que El respectin! – 'Bayubahe'
Els enemics maten... i Ell segueix donant-me allò que no creixerà - 'Bicindika'
Ell és el qui fa – 'Bigira'
Imana és qui ho sap de veritat – 'Bimenyimana'
El seu veritable atuell és Imana – 'Birikumana'
Ell observa tot aixó – 'Birori'
Només Ell és digne d'esser implorat – 'Bisabwa'
La part d'Imana – 'Cimana'
Allò que Ell em dona – 'Cimpaye'
Ho fa tot segons la seva voluntat – 'Cishahayo'
Sostingut per Ell – 'Gateretse'
Que Imana ho tingui – 'Girimana'
Fes com Ell vol – 'Girulwigomba'
Fes tal com Ell fa – 'Girukwigize'
Tan sols Imana existeix veritablement – 'Habimana'
Tan sols Imana ve veritablement – 'Habonimana'
No li manca res qui té les mans per rebre – 'Haburiyakira'
Sols Imana escull veritablement – 'Hagerimana'
Sols Imana és important – 'Hagorimana'
Sols Imana salva veritablement – 'Hakizimana'
Sols Imana actua veritablement – 'Hakorimana'
Sols Imana estima de veritat – 'Hakundimana'
Sols Imana és veritablement el bon pastor – 'Haragirimana'
Sols Imana gratifica veritablement – 'Hatangimana'
Sols Imana governa veritablement – 'Hategekemana'
Nomes Ell fa florir – 'Hezimana'
Nomes Imana dona veritablement un nom – 'Hitimana'
Ell actua com vol – 'Igirukwigomba'
Ell em dona, posant-me a prova – 'Impayingeza'
Ell em veu – 'Irambona'
Ell supera els batallons – 'Isumbingabo'
Dona, volent-lo molt – 'Itangishaka'
El creador d'aquest infant encantador – 'Iyakaremye'
Ell em farà viure – 'Izontunga'

Estimat Imana – ‘Kanakimana’
Gràcies a Imana – ‘Kubwimana’
En aixó jo veia a Imana – ‘Mabonimana’
Imana crea veritablement – ‘Manirarema’
Aquí El veig – ‘Mbonayo’
Constato en tot moment que Ell em dona – ‘Mbonimpa’
Constato que Ell em treu d’allí – ‘Mbonihankuye’
Constato que em salva – ‘Mboninkiza’

Tot descobrint aquests noms dedicats a Imana, el nostre Déu, em donava compte de la riquesa de pensament i de vida que tenien els nostres pares. Sentia un profund respecte el contingut del qual amb prou feines podia expressar

El detallat text és colpidor sense cap mena de dubtes i s’ha de reconèixer que estem davant d’una realitat que va més enllà del que podíem imaginar.

Per altra banda, el llarg llistat ens deixa entreveure que no estem davant d’un fet aïllat, sinó d’una realitat que en aquest cas té carta d’identitat entre aquest poble de Burundi, i s’ha de tenir en compte que aquesta mateixa pràctica pot ser portada a molts altres, per no dir a tots els pobles africans.

El fenomen religiós que estem analitzant ens vol explicar moltes coses, no solament de quina manera es posen els noms als infants, sinó quin és l’esperit que hi ha al darrera. Una humanització de Déu? Una divinització de l’home? Ben segur que aquestes reflexions no apareixen en la filosofia d’aquest pobles. El nom és el que és i ja està. Però així i tot aquesta realitat està present en mig del poble.

De bon segur que la presència de Déu es converteix en realitat i vida encarnada en aquelles persones que tenen un nom tan referencial.

I una darrera reflexió. Aquestes persones no saben sempre de manera conscient que mitjançar el seu nom s’està comunicant un missatge, o al menys que alguna cosa es vol dir, encara que sigui de forma velada. Existirà sempre un lligam especial entre la persona i Déu.

Així i tot no sempre es tindrà aquesta consciència i també pot ser possible que el nom quedi com un el mot descriptiu d’un fet històric o social que va succeir el dia del naixement de l’esmentada persona. Però el fet queda allí.

Per concloure aquest tema val la pena recordar el que diu l’esmentat Rafael MARCO fent referència a Déu, especialment en l’Àfrica occidental.

Sembla que en tot l’Àfrica occidental només existeix una sola representació de l’ Ésser Suprem, creador de l’univers. Es tracta d’una estatueta d’uns 50 cm., de fusta, amb forma de dona amb els pits descoberts i portant el sol en una mà i la lluna en l’altre. És *Mawu-Lisa* i es conserva en el Museu de l’Home de París. No es coneixen ni culte ni persones consagrades al seu servei.

Alguns autors com B. MAUPOIL fan esmena d’algun altar dedicat a aquesta divinitat, però encara que així fos, són rares excepcions desconegudes per el poble.

A Déu, tot resumint, se l’invoca en situacions extremadament greus, quan els altres esperits s’han manifestat incapaços de portar cap altre solució: situacions de pesta, terratrèmol, sequera persistent, etc.

Déu, un cop finalitzada la seva creació, se’n va anar a casa seva, que està a fora, en altres espais, i es nega a intervenir en el món dels esperits i dels homes. Però per un fet molt important: no per desinterès sinó per respecte a la llibertat i responsabilitat de les seves creatures. Els esperits, que estudiarem en el proper capítol entren ara en acció.